

Universitat de Lleida
Departament d'Història

AJUNTAMENT D'ALGUAIRE
PATRONAT MUNICIPAL
«JOSEP LLADONOSA I PUJOL»

CULTIUS, ESPECIALITZACIÓ I MERCATS

X CONGRÉS SOBRE
SISTEMES AGRARIS, ORGANITZACIÓ SOCIAL I PODER LOCAL

4 a 6 d'abril de 2019

<http://www.sistemesagraris.udl.cat>

Ajuts

Universitat de Lleida

Vicerectorat de Recerca i Innovació

Col·laboren

Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

Consell Comarcal del Segrià

La Paeria. Ajuntament de Lleida.

Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

Conreus al Penedès baixmedieval: el cas del territori de Subirats.

Maria SOLER SALA, Ivo ELIAS OLIVERAS i Rosa LLUCH BRAMON

Cultius, Especialització i mercats
X Congrés sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local

Alguaire, 4 a 6 d'abril de 2019

Títol:

Conreus al Penedès baixmedieval: el cas del territori de Subirats.

Autors:

Maria Soler Sala

Institut de Recerca en Cultures Medievales (IRCVM) - Universitat de Barcelona

mariasoler@ub.edu

Ivo Elias Oliveras

Università degli Studi di Padova

ivoelies@gmail.com

Rosa Lluch Bramon

Institut de Recerca en Cultures Medievales (IRCVM) - Universitat de Barcelona

rosalluch@ub.edu

Resum

D'entre tota la documentació medieval conservada, els capbreus són, sens dubte, els que ens ofereixen una visió més nítida sobre el mosaic de cultius del camp català a partir del segle XIII. Partint del contingut del darrer llibre d'Antoni Riera sobre els cereals i el pa a l'època medieval volem analitzar el paper dels cereals al Penedès, concretament al territori de Subirats, entre els segles XIV i XVI. Per fer-ho, partirem de l'estudi de set capbreus d'entre 1421 i 1523, treballats per Ivo Elies en un estudi sobre la relació entre senyors i pagesos, i que ara volem rellegir des de la perspectiva de la producció de cereals i el consum alimentari. A més, establim comparacions amb altres espais de la mateixa cronologia per tal de valorar la importància dels sementers al camp català medieval.

Paraules clau

Agricultura medieval, Alimentació feudal, Cultiu de cereals, Capbreus, Subirats

1. Introducció

Gràcies als estudis realitzats pel professor Antoni Riera sobre el conreu, la comercialització i el consum de gra a l'Edat Mitjana, sabem que, entre els segles XI i XIII, els sementers es van estendre per tota Europa. El feudalisme va apostar pels cereals perquè oferien avantatges ben diversos: alimentaris (convertits en pa esdevingueren la base de l'alimentació), bona adaptació a les condicions del sòl, facilitat de conservació, magatzem i comercialització als mercats, així com una poc difícil exacció en forma de renda¹.

L'estudi realitzat per Maria Soler al comtat de Barcelona entre els segles X i XI ens permet copsar la preponderància del cereal (53,73%) respecte del conjunt de cultius esmentats a les fonts escrites d'aquest territori. D'entre totes les espècies cultivades destaca el blat, considerat el cereal més apreciat, però també observem una ampla difusió de l'ordi, que per ser menys exigent i més barat va esdevenir un dels cultius més abundants. Més enllà d'això, les fonts escrites d'aquesta cronologia ens parlen també sobre la presència de civada, espelta, mill i sègol, tot i que amb una abundància de mencions molt inferior².

El cultiu de cereal continuarà essent preponderant durant tota la Baixa Edat Mitjana. A excepció de les zones muntanyoses o molt humides, hi havia sementers arreu del territori³. La creixent importància del pa en la dieta de tots els sectors de la societat va fer del cereal un producte imprescindible. Prova d'això en són expressions com la "dècima del pa" o el "cinquè del pa", aparegudes als documents estudiats⁴, que identifiquen el cultiu de cereal amb el principal aliment que se n'obtenia. En alguns territoris, sobretot al Regne de València, la

¹ Riera i Melis, A. (2017): *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 15; Furió, A. (1997): "Organització del territori i canvi social al País Valencià", en Bolòs i Masclans, J.; Busqueta i Riu, J.J. (eds.), *Territori i Societat a l'Edat Mitjana. Història, arqueologia i documentació*, vol. I, Lleida, Universitat de Lleida, pp. 156-157; Garcia-Oliver, F. (2004): "Els cultius", en Giralt i Raventós, E. (dir.); Salrach, J.M. (coord.), *Història agrària dels Països Catalans*, vol. II, Barcelona, Fundació Catalana per la Recerca i la Innovació, p. 302.

² Soler Sala, M. (2016): "Del paisatge altmedieval a la feudalització del territori. Progressió dels cultius i restricció de la dieta al comtat de Barcelona entre els segles IX i XII", *Estudis d'Història Agrària*, 28, pp. 169-192.

³ Riera i Melis, A. (2017): *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 231.

⁴ Elias Oliveras, I. (2012): *Entre senyors i pagesos. El terme castral de Subirats durant els segles XV i XVI*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Treball Final de Màster inèdit, p. 47, 56.

reutilització o nova construcció de sistemes hidràulics va permetre un increment significatiu de la productivitat, la qual cosa va tenir un fort impacte en els processos de distribució i mercat⁵.

2. Metodologia

Havent realitzat un primer estudi sobre el paper del cereal en la gènesi i desenvolupament del feudalisme⁶, i agafant-lo com a punt de partida de la nostra anàlisi, volem fer una aproximació a la importància dels sementers en l'espai agrari baixmedieval i el seu impacte en l'alimentació dels diversos sectors socials. Per fer-ho, focalitzarem el nostre treball sobre un territori i un tipus documental ben concret. Pel que fa a la localització geogràfica, ens centrarem en el territori de Subirats (situat al Penedès, dins dels límits històrics del comtat de Barcelona), i ho farem a partir d'un total de set capbreus dels segles XIV i XV treballats per Ivo Elies en un estudi sobre la relació entre senyors i pagesos al territori esmentat⁷.

Els capbreus constitueixen, sens dubte, una font excepcional per a un treball com el que ens proposem. Prova d'això en són els molts autors que els han utilitzat com a base dels seus estudis, com Lluís To Figueras, Rosa Lluch Bramon, Xavier Soldevila i Temporal, Pilar Sendra Beltran, Joan Blanco de la Lama, Santi Soler i Simon, Maria Barceló Crespí, Elvis Mallorquí, Jaume Dantí i Riu o Assumpta Muset i Pons, entre molts d'altres⁸. Els capbreus són un tipus

⁵ Riera i Melis, A. (2017): *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 238.

⁶ Soler Sala, Maria (2019): *Celebrar mercado y feria en el condado de Barcelona, siglos IX-XIII. Génesis de los espacios de la comercialización rural*, Lleida, Milenio.

⁷ Elias Oliveras, I. (2012): *Entre senyors i pagesos. El terme castral de Subirats durant els segles XV i XVI*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Treball Final de Màster inèdit.

⁸ To Figueras, Ll. (2008): "Posar al dia un capbreu: el control de les transaccions de terres del capítol de la Seu de Girona (Vall d'Aro, segles XIV-XV)", en Congost, R., *Dels capbreus al registre de la propietat: drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona i Documenta Universitaria, pp. 12-33; Lluch Bramon, R. (2010): "La renta de la tierra de una parroquia gerundense (siglos XIV y XV)", *Edad Media. Revista de Historia*, 11, pp. 235-262; Soldevila i Temporal, Xavier (1995): "Els capbreus de Fontanilles (1323-1334). Hipòtesis sobre la pagesia catalana medieval", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXV, pp. 123-156; Sendra Beltran, P. (2002): "El Capbreu d'Elisenda de Riudeperes", *Acta històrica et archaeologica mediaevalia*, 23/24, pp. 167-193; Blanco de la Lama, J. (2002): "Masos i masos grassos a la Vall d'Amer (segles XIV-XVI)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLIII (2002), pp. 29-105; Soler i Simon, S. (1988): "Els capbreus de Vilajoan (1482-1566). Aproximació a l'estudi d'un petit senyoriu empordanès", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 1988, pp. 36-56; Barceló Crespí, M. (1980): "El «capbreu»: Font per a l'anàlisi d'una comunitat urbana", *Mayurqa*, 20, pp. 233-240; Mallorquí, E. (1999): "Homes, viles i masos", en Congost, R.; To, Ll. (eds.), *Homes, masos, historia. La Catalunya del Nord-Oest (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pp. 44-91; Dantí i Riu, Jaume (2000):

de document que es generalitza al segle XIII al camp català, que conté les confessions fetes per part de tots els pagesos d'una senyoria, dels drets que el titular tenia sobre les seves persones i béns, i totes les prestacions que li havien de satisfer. Acostumaven a fer-se davant d'un notari, que esdevenia fedatari de les esmentades confessions, acompanyat dels administradors de la senyoria i dels batlles locals.

La raó de ser dels capbreus és clara i indubtable: conèixer amb exactitud quins elements immobles conformaven la senyoria i, especialment què, quan i com havien de pagar els pagesos. Per aquest motiu, els masos i les terres hi eren descrits amb molta precisió.

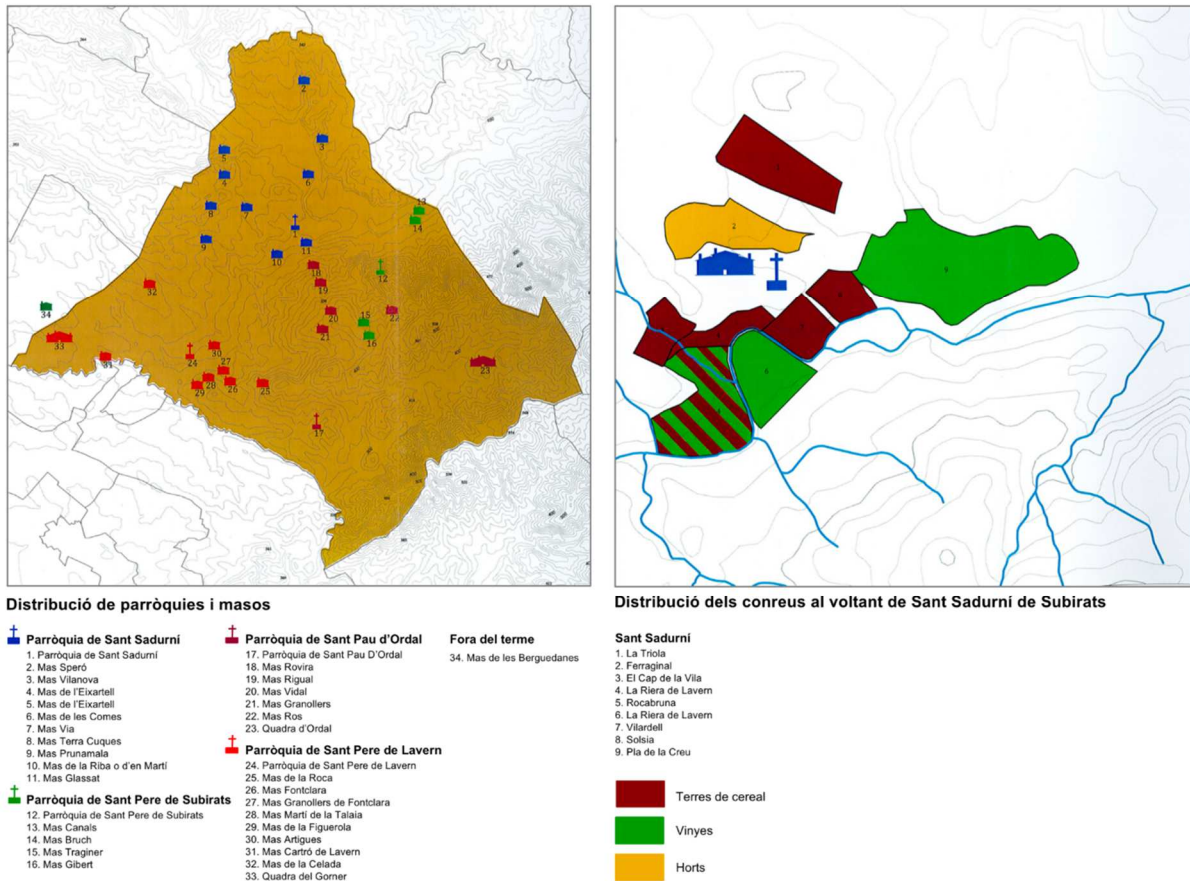
Als documents estudiats hi apareix:

- 1) El nom del mas.
- 2) El seu emplaçament.
- 3) Si tenia era, hort o quintana (espai de pastura) al voltant de la casa.
- 4) Quines eren les seves peces de terra, amb el seu nom i el lloc on es trobaven i les seves afrontacions (de vegades, també les seves mesures).
- 5) Què s'hi plantava: cereal, vinya, horts, arbres fruiters.
- 6) Naturalment, hi constaven també tots els pagaments que s'havien de realitzar (quan, quant i per què), de manera que ens ofereixen una visió molt detallada del mosaic productiu d'època baixmedieval.

El nostre treball s'emmarca en el projecte "SCRIBA. Anar al notari a l'Edat Mitjana", dirigit pel Dr. Daniel Piñol, que proposa aplicar un sistema de marcatge de documents amb XML i codificació TEI (Text Encoding Initiative), a l'hora d'identificar la informació continguda als documents notariais medievals. La georeferenciació de les informacions registrades ens permetrà incorporar-les a un Sistema d'Informació Geogràfica (GIS) i representar-les sobre un mapa, que ens oferirà una visió força completa sobre la localització dels camps de cereal i rendes que s'especifiquen en cadascun dels capbreus treballats.

"Els dominis eclesiàstics al Vallès Oriental als segles XVI-XVIII. Els capbreus de Sant Pere de les Püelles", *Estudis Històrics i documents dels Arxius de Protocols*, XVIII, pp. 247-265; Muset i Pons, Assumpta (2009): "Els capbreus com a Font històrica. El cas de Collbató (segles X-XVII)", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXVII, pp. 7-32.

Figura 1: El territori de Subirats.

3. Fonts estudiades.

Tal i com s'ha dit, per realitzar el present estudi s'ha analitzat un total de set capbreus, d'entre els anys 1421 i 1523, vinculats al territori de Subirats⁹:

- 1) **CAPBREU 1:** *Un cabreue simple y sin fin de diferentes reconocimientos hechos por diversos sujetos a favor de Doña Aldonza de Cervellón, procuradora del noble Don Guerau Alaman de Cervellón, su marido, de ciertas casas, términos y otras cosas en Subirats* [Capbreu a favor d'Aldonça de Cervelló, procuradora de Guerau Alemany] (anys 1421-1422).

⁹ Elias Oliveras, I. (2012): *Entre senyors i pagesos. El terme castral de Subirats durant els segles XV i XVI*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Treball Final de Màster inèdit, pp. 14-34.

Terres ubicades a: Sant Sadurní d'Anoia, Sant Pere de Lavern, Sant Pau d'Ordal, Sant Benet d'Espells, Sant Joan Salerm, Sant Cristòfor de la Granada i Santa Maria del Pla.

- 2) **CAPBREU 2:** *Capbreu de las Rendas de la Iglesia de Sant Sadurni de Subirats del any 1431* [Capbreu a favor de l'església de Sant Sadurní de Subirats] (anys 1431-1432).

Terres ubicades a: Sant Sadurní d'Anoia.

- 3) **CAPBREU 3a i 3b:** *Capibrevium ecclesie parochialis Sanctii Saturnii de Sobirats* [Capbreu a favor de l'església de Sant Sadurní de Subirats] (anys 1443-1444 / 1503-1505). En realitat, es tracta de dos capbreus diferents, amb un decalatge de 60 anys entre un i altre, tot i que constitueixen una mateixa unitat documental.

Terres ubicades a: Sant Sadurní d'Anoia.

- 4) **CAPBREU 4:** *Capbreu de Sant Sebastià* [Capbreu a favor del priorat benedictí de Sant Sebastià dels Gorgs] (anys 1484-1497).

Terres ubicades a: Sant Pau d'Ordal, Sant Pere de Lavern i Sant Pere de Subirats.

- 5) **CAPBREU 5:** *Capibrevium redditum beneficci Sancti Michaelis de la Foradada* [Capbreu a favor de la capella de Sant Miquel de la Foradada] (anys 1495-1496).

Terres ubicades a: Sant Cugat Sessgarrigues, Sant Pere de Subirats, Vilafranca del Penedès (prop de la capella de Santa Maria dels Horts), Sant Pere de Lavern.

- 6) **CAPBREU 6:** *Capibrevium redditum rectorie Sancti Petri castri de Subirats* [Capbreu a favor de l'església de Sant Pere del Castell de Subirats] (any 1496).

Terres ubicades a: Sant Joan Sesrovires i Sant Pere de Subirats.

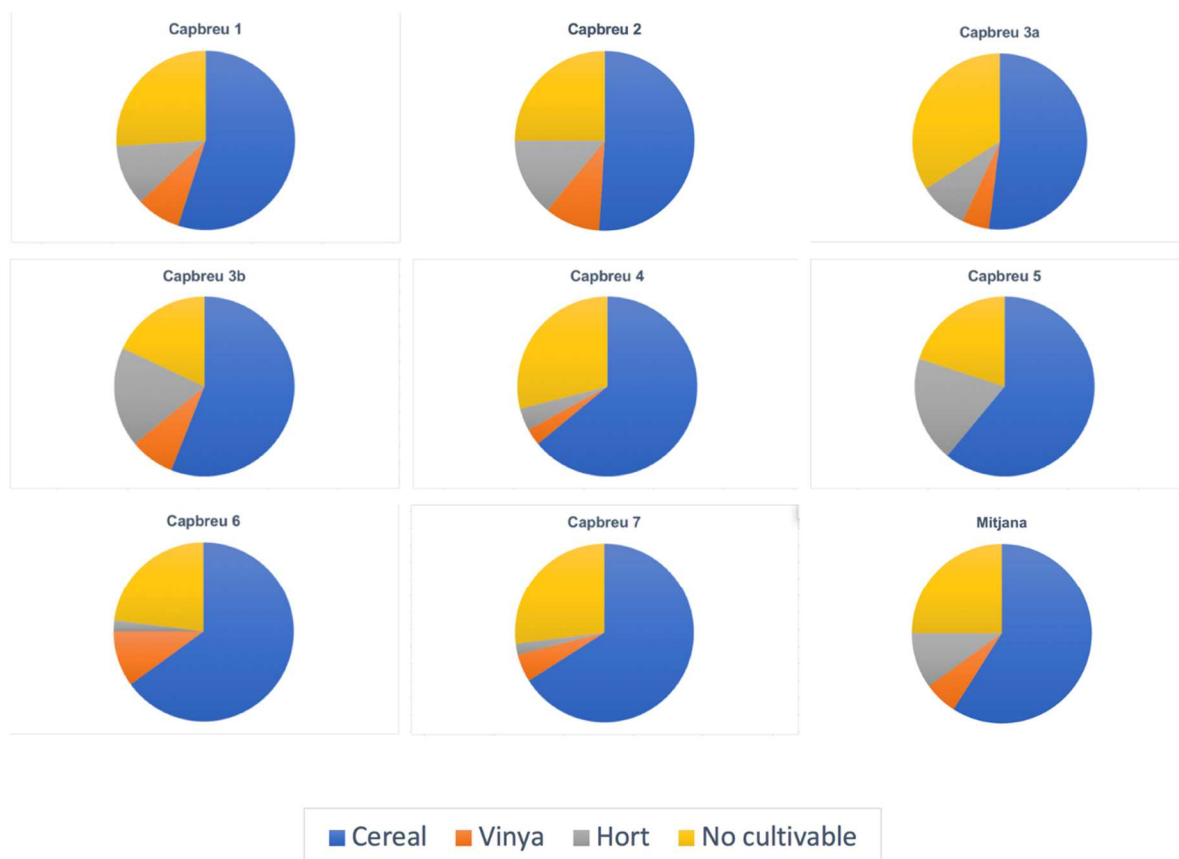
7) **CAPBREU 7: Copia simple de un cabreve, de 23 reconocimientos hechos por distintos poseedores de varias tierras, mansos sitios en el castillo y parroquia de Subirats y de su termino al Magnífico Miguel Gralla, como Señor del Castillo y Baronia de Subirats, con excepción del tributo anual a que estaban obligados para cada uno dellas** [Capbreu a favor de Miquel de Gralla, senyor del Castell i baronia de Subirats] (any 1523).

4. La presència dels cereals.

La identificació del cultiu de cereals als capbreus estudiats s'ha realitzat tant a partir de la menció genèrica de *terrae*, com en base a la identificació concreta de camps destinats al cultiu de gra, així com a través de l'aparició de censos en espècie.

4.1. Els camps de cereal.

Figura 2: Gràfics sobre la diversitat de cultius al territori de Subirats (1421-1523).

Per a l'anàlisi de les dades, hem considerat que la major part de les mencions de terres sense definició concreta de cultiu es corresponen a camps de cereal. Així ho ha fet fins avui la historiografia¹⁰ i així ens ho indica el fet que en el seu amidament (la quarterada o la quartera) s'utilitzin mesures directament relacionades amb la quantitat de gra que s'hi podia sembrar¹¹.

Per a l'anàlisi comparativa de les dades hem realitzat els gràfics de la **figura 2**, on s'observa la preponderància del cereal sobre qualsevol altre dels cultius documentats; i el quadre de la **figura 3**, on la classificació "No cultivable" es refereix al conjunt d'altres béns immobles confessats de caràcter no cultivable, com ara cases i masos.

Figura 3: Quadre sobre la diversitat de cultius al territori de Subirats (1421-1523).

	Terres	Vinyes	Horts	No cultivable
Capbreu 1	55%	8%	11%	26%
Capbreu 2	51%	10%	14%	25%
Capbreu 3a	52%	5%	9%	34%
Capbreu 3b	56%	8%	18%	18%
Capbreu 4	64%	3%	4%	29%
Capbreu 5	61%	-	19%	20%
Capbreu 6	65%	10%	2%	23%
Capbreu 7	66%	5%	2%	27%
Mitjana	59%	6%	10%	25%

L'observació de les dades ens permet copsar que, sens dubte, el cultiu de gra és absolutament majoritari en tots els capbreus, amb una mitjana a l'entorn del 60% dels béns capbrevats. Un total de 365 confessions es corresponen a peces de conreu de cereal, enfront de les vinyes (43)

¹⁰ Salrach, J. M. (1992): "Formació, organització i defensa del domini de Sant Cugat en els segles X-XII", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 10, p. 127-173; Mallorquí, E. (1999): "Homes, viles i masos", en Congost, R.; To, Ll. (eds.), *Homes, masos, historia. La Catalunya del Nord-Oest (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 47.

¹¹ Feliu, G. (2001): "Algunes consideracions sobre la metrologia altmedieval catalana", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 22, p. 123; Feliu, G. (2004): "Les mesures tradicionals catalanes. Un garbuix racional", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XV (2004), pp. 9-27.

i horts (40), un percentatge altíssim que converteix aquest territori en un important espai productor de cereal.

Aquestes dades són similars a les que trobem en altres punts del territori català baixmedieval. Així ho veiem en els estudis realitzats per Elvis Mallorquí en el cas de Cruïlles, a l'Empordà, on a principis del segle XIV, de les 1000 peces capbrevades, 654 són de cereal (65,4%), enfront de les 156 (15,6%) de vinya¹². Aquestes dades no difereixen massa dels que havia trobat Maria Soler en època altmedieval al comtat de Barcelona (segles X i XI), on el cereal ocupava més de la meitat (54%) de les referències documentals sobre camps de cultiu¹³. Tot plegat demostra la continuïtat de la seva preponderància i un fort impacte en l'alimentació de la població rural a la Catalunya medieval.

4.2. Censos en espècie.

A l'hora de conèixer quines espècies cerealícoles eren les més abundants, ens interessa analitzar no només les confessions sobre les terres treballades, sinó també la indicació dels censos en espècie que es pagaven per elles, ja siguin fixos (quantitats determinades de cereal); o bé parts proporcionals (la tasca, la dècima, el quart, el cinquè, el sisè) sobre la collita, especialment d'ordi i forment en el cas de Subirats, i d'altres cereals en altres llocs.

En relació al conjunt de cereals documentats als capbreus estudiats, s'observa que el cereal majoritari és l'ordi (54%), seguit del forment (24%) i l'espelta (17%). Alguns censos consignen pagaments amb mestall (9%), una barreja de cereals secundaris amb proporcions més o menys petites de blat. De vegades, les confessions de censos calendaritzen pagaments de gra diversificats. Així ho veiem, per exemple, en el cas de Felip Mata, que paga un parell de gallines i dos sous per Nadal; dos quartons d'oli per Carnestoltes, i una quartera i mitja de mestall, "tercench" d'espelta, quatre quarteres d'ordi, una quartera de forment i tres quarteres

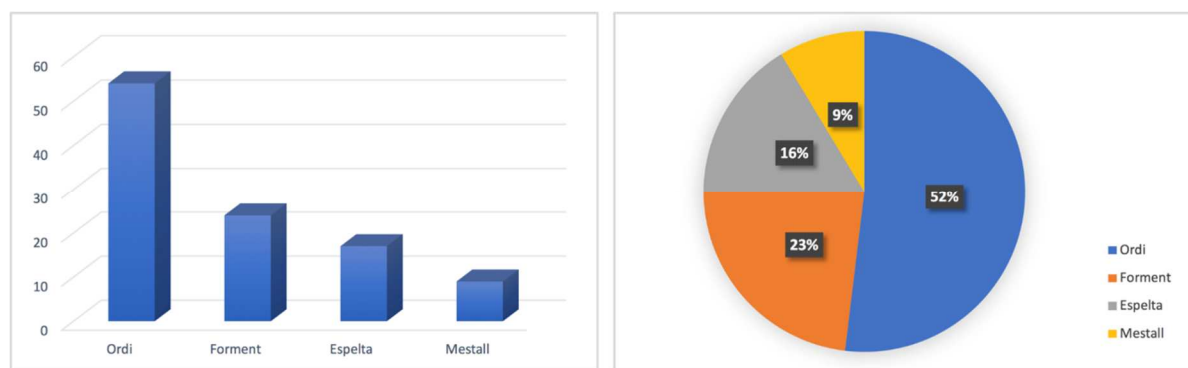
¹² Mallorquí, E. (1999): "Homes, viles i masos", en Congost, R.; To, Ll. (eds.), *Homes, masos, historia. La Catalunya del Nord-Oest (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 47.

¹³ Soler Sala, M. (2016): "Del paisatge altmedieval a la feudalització del territori. Progressió dels cultius i restricció de la dieta al comtat de Barcelona entre els segles IX i XII", *Estudis d'Història Agrària*, 28, p. 176, nota 47.

d'espelta per Sant Pere i Sant Fèlix¹⁴. Tal diversitat d'espècies és indicadora d'un policultiu de blat i altres cereals secundaris per part d'un mateix capbreuant.

No ens ha d'estranyar l'hegemonia de l'ordi al camp català: era una espècie menys exigent que el blat i molt més barata: els seus preus acostumaven a ser un 50% més econòmics al mercat i gaudia d'una productivitat 3 o 4 vegades superior¹⁵. La preeminència de l'ordi al territori de Subirats coincideix amb les dades trobades en altres llocs del Penedès baixmedieval, com per exemple a Sitges (Garraf)¹⁶, i demostren que a final de la Baixa Edat Mitjana l'ordi continuava formant part de la dieta ordinària del món rural.

Figura 3: Referències a cereals al territori de Subirats (1421-1523).

Al Penedès en particular, i al comtat de Barcelona en general, l'ordi és un gra imprescindible per a la confecció de les fogasses pageses, no havent esdevingut encara en un cereal reservat a les bèsties, com sembla haver ocorregut a l'Empordà¹⁷. Si més no així ens ho permeten comprovar, per a aquest darrer territori, els capbreus estudiats per Xavier Soldevila, on l'ordi s'utilitza "per acibadar bèsties"¹⁸. Una cosa similar observem als capbreus de Camós (Pla de l'Estany) i Brunyola (La Selva), estudiats per Rosa Lluch, on la majoria de pagaments es realitzen amb quantitats de civada (un total de 111 vegades als capbreus de 1321-1323, 1336 i 1398), enfront de les 38 confessions de censos en blat i de les només 9 consignacions d'ordi.

¹⁴ Elias Oliveras, I. (2012): *Entre senyors i pagesos. El terme castral de Subirats durant els segles XV i XVI*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Treball Final de Màster inèdit, p. 49.

¹⁵ Riera i Melis, A. (2017): *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 233.

¹⁶ Benito, P. (2010): "Del castillo al mercado y al silo. La gestión de la renta cerealista de la Almoina de Barcelona en la castellanía de Sitges (1354-1366)", *Historia Agraria*, 51, p. 24.

¹⁷ Riera i Melis, A. (2017): *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 233.

¹⁸ Soldevila i Temporal, Xavier (2004): *Alimentació i abastament al Baix Empordà medieval (segles XII-XIV)*, La Bisbal d'Empordà, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, p. 64, nota 47.

Aquestes dades ens permeten saber que a diferència del Penedès, en aquests territoris l'ordi té una presència reduïda, mentre que la civada del bestiar i el blat emprat per a la confecció de pa han esdevingut cereals essencials per al pagament de censos i per a la comercialització al mercat.

Els capbreus de Camós i Brunyola ens permeten documentar altres pagaments vinculats al cultiu de cereals, com els censos en forma de feixos de palla (61), les fogasses de pa (74) i dos berenars al batlle integrats per pa, vi, ous i formatge. Sens dubte, tots aquests queviures constitueixen productes essencials en la dieta rural baixmedieval: el pa i el vi han esdevingut la base alimentària de tots els sectors de la societat, i els ous i el formatge són bons substituïts de la carn en la dieta quotidiana dels pagesos medievals. Finalment, els capbreus contenen també pagaments en forma de prestacions de treball, com la jova o la batuda, a la dominicatura del senyor. Sabem que en aquests casos els pagesos eren alimentats amb pa¹⁹ i a vegades amb algun acompanyament de carn o vi.

5. Algunes conclusions

Les dades anteriorment exposades ens permeten concloure que els capbreus constitueixen una font excepcional a l'hora de conèixer la distribució dels conreus a la Catalunya baixmedieval. Al territori de Subirats, els capbreus d'entre 1421 i 1523 estudiats, ens han permès constatar l'existència de diversos tipus cultivats, amb una significativa preponderància del cultiu de cereal.

Els cereals amb una presència més abundant als documents analitzats són l'ordi, el blat i l'espelta, tots ells molturables i convertibles en pa. Aquest darrer no era igual per a tothom. La fogassa dels senyors i la dels pagesos acomodats degué ser blanca i de blat, mentre que la dels pagesos humils era fosca, de barreja de cereals secundaris, menys nutritiva però molt més barata. Per a la confecció d'aquesta darrera es degué utilitzar el mestall, documentat com a forma de pagament en molts dels censos estudiats.

¹⁹ Riera i Melis, A. (2017): *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 387.

La pagesia benestant reservava l'excendent de blat o de forment per al mercat. Hi ha clars indicis que des de finals del segle XIV, alguns pagesos utilitzen els cereals de millor qualitat no per pagar els censos directament, sinó per incrementar el seu potencial econòmic i entrar també en el "joc del mercat". En aquest sentit, per exemple, a la parròquia Brunyola, alguns remences arrenden les rendes als senyors feudals per un preu fixat que retornen en diverses vegades, tant en diners com en espècie. Així ho veiem l'any 1377 i 1378, quan es paga part del preu de l'arrendament amb "CV mitgerias et quarteria frumenti ad forum IX s pro migeria [...] Item solvit [...] in VI migeriis farina frumenti ad forum IX s, IX d pro migeria". En aquest context, no és difícil d'imaginar que els pagesos utilitzessin aquests millors cereals per a la pròpia alimentació i que això contribuís també a marcar una clara diferenciació econòmica i social entre la pagesia²⁰.

Tot plegat mostra que el pa ha esdevingut un aliment imprescindible al món rural català. De l'opció agropecuària mixta o essencialment ramadera d'època altmedieval passem a una agricultura basada en el cultiu del cereal, que per ser fàcilment emmagatzemable i perceptible en forma de renda, esdevé cultiu majoritari i producte de primera necessitat per a tots els sectors de la societat.

L'aposta per la producció cerealícola i el pa, però, no van revertir en una millora alimentària de la població rural. L'extensió dels cultius i la progressiva patrimonialització del bosc va restringir de manera significativa la diversitat de la dieta dels pagesos menys acomodats, fent-los a l'hora més vulnerables a la batzegada de les caresties i de les fams.

6. Bibliografia

- Barceló Crespí, M. (1980): "El «capbreu»: Font per a l'anàlisi d'una comunitat urbana", *Mayurqa*, 20, pp. 233-240.
- Benito, P. (2010): "Del castillo al mercado y al silo. La gestión de la renta cerealista de la Almoína de Barcelona en la castellanía de Sitges (1354-1366)", *Historia Agraria*, 51, pp. 13-44.
- Blanco de la Lama, J. (2002): "Masos i masos grassos a la Vall d'Amer (segles XIV-XVI)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLIII (2002), pp. 29-105.

²⁰ Lluch Bramon, Rosa (en premsa): "Prospering in medieval Catalonia: unfree peasants (14th-15th centuries)", *Imago Temporis*.

- Dantí i Riu, Jaume (2000): “Els dominis eclesiàstics al Vallès Oriental als segles XVI-XVIII. Els capbreus de Sant Pere de les Püelles”, *Estudis Històrics i documents dels Arxius de Protocols*, XVIII, pp. 247-265.
- Elias Oliveras, I. (2012): *Entre senyors i pagesos. El terme castral de Subirats durant els segles XV i XVI*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Treball Final de Màster inèdit.
- Feliu, G. (2001): “Algunes consideracions sobre la metrologia altmedieval catalana”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 22, pp. 121-149.
- Feliu, G. (2004): “Les mesures tradicionals catalanes. Un garbuix racional”, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XV (2004), pp. 9-27.
- Furió, A. (1997): “Organització del territori i canvi social al País Valencià”, en Bolòs i Masclans, J.; Busqueta i Riu, J.J. (eds.), *Territori i Societat a l'Edat Mitjana. Història, arqueologia i documentació*, vol. I, Lleida, Universitat de Lleida, pp. 131-166.
- Garcia-Oliver, F. (2004): “Els cultius”, en Giralt i Raventós, E. (dir.); Salrach, J.M. (coord.), *Història agrària dels Països Catalans*, vol. II, Barcelona, Fundació Catalana per la Recerca i la Innovació, pp. 301-334.
- Lluch Bramon, R. (2010): “La renta de la tierra de una parroquia gerundense (siglos XIV y XV)”, *Edad Media. Revista de Historia*, 11, pp. 235-262.
- Lluch Bramon, Rosa (en premsa): “Prospering in medieval Catalonia: unfree peasants (14th-15th centuries)”, *Imago Temporis*.
- Mallorquí, E. (1999): “Homes, viles i masos”, en Congost, R.; To, Ll. (eds.), *Homes, masos, historia. La Catalunya del Nord-Oest (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pp. 44-91.
- Muset i Pons, Assumpta (2009): “Els capbreus com a Font històrica. El cas de Collbató (segles X-XVII)”, *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXVII, pp. 7-32.
- Riera i Melis, A. (2017): *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Salrach, J. M. (1992): “Formació, organització i defensa del domini de Sant Cugat en els segles X-XII”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 10, p. 127-173.
- Sendra Beltran, P. (2002): “El Capbreu d'Elisenda de Riudeperes”, *Acta històrica et archaeologica mediaevalia*, 23/24, pp. 167-193.
- Soldevila i Temporal, Xavier (1995): “Els capbreus de Fontanilles (1323-1334). Hipòtesis sobre la pagesia catalana medieval”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXV, pp. 123-156.
- Soldevila i Temporal, Xavier (2004): *Alimentació i abastament al Baix Empordà medieval (segles XII-XIV)*, La Bisbal d'Empordà, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà.
- Soler i Simon, S. (1988): “Els capbreus de Vilajoan (1482-1566). Aproximació a l'estudi d'un petit senyoriu empordanès”, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 1988, pp. 36-56.

- Soler Sala, M. (2016): “Del paisatge altmedieval a la feudalització del territori. Progressió dels cultius i restricció de la dieta al comtat de Barcelona entre els segles IX i XII”, *Estudis d’Història Agrària*, 28, pp. 169-192.
- Soler Sala, Maria (2019): *Celebrar mercado y feria en el condado de Barcelona, siglos IX-XIII. Génesis de los espacios de la comercialización rural*, Lleida, Milenio.
- To Figueras, Ll. (2008): “Posar al dia un capbreu: el control de les transaccions de terres del capítol de la Seu de Girona (Vall d’Aro, segles XIV-XV)”, en Congost, R., *Dels capbreus al registre de la propietat: drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, Associació d’Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d’Història Rural de la Universitat de Girona i Documenta Universitaria, pp. 12-33.